

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 41, Yıl/Year: 2020 (Haziran/June)

**Kitâb-ı Mukaddes'in Şahit-Metinleri Olarak *Testimonia Collections*:
Tanıtım ve Değerlendirme**

*Testimonia Collections as the Bible's Testimonial Texts: An Introduction
and Survey*

Zeynep Yücedoğru

Öğr. Görevlisi Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi Anabilim Dalı – Lecturer, Ph.D., Bitlis Eren University, Faculty of Islamic Sciences, Philosophy and Religious Studies, Department of History of Religions.

zyucedogru@beu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4931-6148>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 29/03/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 05/06/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2020

Atıf/Citation: Yücedoğru, Zeynep. "Kitâb-ı Mukaddes'in Şahit-Metinleri Olarak *Testimonia Collections*: Tanıtım ve Değerlendirme". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/41 (2020): 1-27. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.709094>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Kitâb-ı Mukaddes'in Şahit-Metinleri Olarak *Testimonia Collections*: Tanıtım ve Değerlendirme

Öz

İlk Hıristiyanların sahip oldukları kutsal metinler, Hıristiyanların "Eski Ahit" tabir ettikleri metinlerdir. Yahudilerin kutsal yazıları, İncil yazarları başta olmak üzere erken dönem Hıristiyan yazarlarını, dolayısıyla da ilk Hıristiyan teolojisini yansıtan literatürü de ciddi ölçüde etkilemiştir. Bu etkinin boyutunu anlama amacı ile yürütölen çalışmalarda, Eski Ahit pasajlarının Yeni Ahit metinlerinde nasıl alıntılıandığı incelenmiştir. Bu incelemelerin neticesine göre, 19. yüzyıl Kitâb-ı Mukaddes araştırmacıları, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında seçili Eski Ahit pasajlarından oluşun listelerin müstakil birer kutsal metin olarak kullanıldığını iddia etmişlerdir. Buna göre, ilk Hıristiyanlar bu listelerin ihtiva ettiği pasajları, kendilerine ait belirli inançları ve ileri sürdükleri argümanları Kutsal Kitap şahitliği ile destekleme amacı ile alıntılıamışlar ve bu metinlere delil statüsü atfetmişlerdir. Modern araştırmacılar bu statüyü tanımlamak için listeleri *testimonia collections* olarak isimlendirmişlerdir. Hatta bazı araştırmacılar bu listelerin İncillerden önce var olduğu hipotezini öne sürmüşlerdir. *Testimonia* hipotezi olarak da bilinen bu iddiaya göre, *testimonia* koleksiyonları Hıristiyanlığın ilk kutsal metinleridir. Bu çalışmada *testimonia* koleksiyonlarının mahiyeti, ilgili teoriler ve bu koleksiyonların Batı literatüründe nasıl ele alındığı takdim edilecektir. *Testimonia* koleksiyonları hakkında yapılan ilk çalışmadan başlayarak tamamlanmış en güncel araştırmaya kadar bu hipotezin geçirmiş olduğu tarihçe sunulacak ve sonraki çalışmalar için bir temel ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kitâb-ı Mukaddes, *Testimonia* Koleksiyonları, *Testimonia Hipotezi*, İnciller.

Testimonia Collections as the Bible's Testimonial Texts: An Introduction and Survey

Abstract

The Old Testament is certainly the first sacred text for early Christians. Jewish Holy Book influenced the Gospel writers and early Christian authors thereby affecting the early Christian theological literature. The studies investigating the scale of this influence analysed how the Old Testament passages were quoted in the New Testament. As a result of these investigations, the nineteenth-century biblical scholars argued that in the first centuries of Christianity, the lists which were composed of the selected quotations from the Old Testament were used as a sacred text independently of the Bible. According to this, the first Christians quoted biblical passages specifically to support a belief and argument with the testimony of the Bible and attributed a forensic status to these quotations. In modern studies, these lists are called *testimonia collections* to underline the authoritative status of these collections and, even some of the researches argued that these collections existed before the Gospels. According to this claim, known as *testimonia hypothesis*, *testimonia* collections are the first sacred texts of Christianity. In this paper, we will explain the nature of the *testimonia* collections, related theories, and how these collections have been studied in Western biblical literature. In this study, we aim to present the history of the *testimonia* hypothesis and to provide a background for future studies.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: History of Religions, The Bible, *Testimonia Collections*, *Testimonia Hypothesis*, The Gospels.

Giriş

Yahudilerin ve Hıristiyanların kutsal metinlerinin analizi temelinde yürütölen Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisini çalışmaları, Dinler Tarihi araştırmalarında en

dikkat çekici sahalardan biridir. Kutsal Kitap metnlerinin tarihsel doğruluğunu tespit etme amacına yönelik bilimsel analiz yöntemlerini kullanan bu müstakil araştırma alanı, metin eleştirisi (*textual criticism*) ve tarihsel eleştiri (*historical criticism*) olarak temel iki kategori altında işlev görmektedir. Başta Tevrat ve İncil olmak üzere Kitâb-ı Mukaddes kitaplarının yazarlarını, kaynaklarını ve bu metinlerin orijinalitesini inceleyen bu araştırma alanı, özellikle 19. yüzyıl ortalarından itibaren söz konusu kutsal metinlerin kökenine dair sistematik bir sorgulama yapmıştır. Sonuç olarak, bu metinlerin aslında o zamanlar sirkülasyondaki birçok farklı edebi eserden de yararlanılarak kaleme alındıkları kanaatine ulaşılmıştır.¹ Bu bağlamda, özellikle metin eleştirisi araştırmaları çerçevesinde sorgulanan en önemli hususlardan biri Yeni Ahit kitaplarının içeriğine -içeriğinin oluşum sürecine- Eski Ahit metnlerinin etkisidir. Zira Pavlus'a ait veya ona atfedilen mektuplarda ya da İncil metinlerinde Yahudi Kutsal Kitap'ından birçok alıntı bulunması araştırmacılarca dikkate değer bulunmaktadır. Bu durum her iki kutsal metin geleneği arasında bir çeşit devamlılık ilişkisi gibi yorumlanmıştır. Hatta bu doğrultuda, Yeni Ahit yazarlarının Yahudi Kutsal Kitap'ından yaptıkları alıntıları inceleyen müstakil bir araştırma sahası ortaya çıkmıştır.

Yahudi Kutsal Kitap'ından alıntılanan pasajları Yunanca ve İbranice başka bazı metinlerle karşılaştıran, Yeni Ahit yazarlarının yorum ve metotlarını ise dönemin Rabbileriyle mukayese eden bu araştırmaların özellikle odak noktası Pavlus'un Yahudi Kutsal Kitap'ını nasıl alıntılıdığıdır.² Bu husus özellikle Yahudi Kutsal Kitap metnlerinin Yeni Ahit'te nasıl yeniden alıntılındığına ve kullanıldığına dair 19. yüzyılda yapılan araştırmalar ışığında yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yeni çalışmalar arasında en dikkat çeken *testimonia hipotezidir* (*testimonia hypothesis*). Bu hipoteze göre ilk Hıristiyanlar, Yahudi kutsal kitap metinlerinden seçilmiş alıntıları koleksiyonlar şeklinde derleyip düzenlemişler ve bu metinleri kendi inanç ve teolojik argümanları için delil kabul etmişlerdir. Yahudi kutsal yazılarının Hıristiyanların teolojik iddia ve kabullerine şahit ve delil gösterilmesi şeklinde tanımlanabilecek bu gelenek (*testimony tradition*), o zamanlar henüz oluşum aşamasındaki kilisenin, kendi literjüsünü ve teolojisini apologia üslubuyla açıklama amacı güderek Yahudi

1 Richard N. Soulen - R. Kendall Soulen, *Handbook of Biblical Criticism* (Louisville: Westminster John Knox Press, 2001), 19-20. Bu konu hakkındaki Türkçe bir çalışma için bk. Zafer Duygu, *İnciller Güvenilir Metinler midir? Metodolojik ve Karşılaştırmalı Analizler* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020).

2 Joseph A. Fitzmyer, "The Use of Explicit Old Testament Quotations in Qumran Literature and in the new Testament", *New Testament Studies* 7/4 (July 1961), 297-333. Martin Karrer - Ulrich Schmid, "Old Testament Quotations in the New Testament and the Textual History of the Bible-The Wuppertal Research Project", *Von Der Septuaginta Zum Neuen Testament: Textgeschichtliche Erörterungen* (Germany: De Gruyter, 2010), 155-196.

kutsal metinlerinden seçmeler yapması, bu pasajları diğer metinlerle birleştiren kendi teolojik iddialarını destekler mahiyette yeniden yorumlamasıdır. Yahudi Kutsal Kitap'ının, doktrinsel Hıristiyan düşüncesinin ahitleşme (*covenant*), kurtuluş (*salvation*) ve Mesih (*messiah*) gibi temel kategorilerinin motiflerini sunuyor olması Hıristiyanları, Yahudi kutsal kitabında kendi inançlarının ve dini pratiklerinin delillerini aramaya yöneltmiştir. En yalın şekilde izah etmek gerekirse, *testimonia* (tekil: *testimonium*) sözlük anlamı deliller veya kanıtlar olan Latince bir kelimedir. Kelime, Kutsal Kitap araştırmaları terminolojisinde bir inancı destekleyen kitâbî kanıt veya delil anlamında kullanılmıştır. İlk teknik anlamlarından biri ise Yeni Ahit'te alıntılanan Yahudi Kutsal Kitap'ı pasajlarıdır. Buna göre, Yahudi Kutsal Kitap pasajları, oluşum sürecindeki yeni dini ve kutsal kitabı takdis ve teyit etmiştir. Diğer bir deyişle, Yahudi Kutsal Kitap'ı, Yeni Ahit'in otoritesine ve sahilliğine 'şahitlik etmiştir.' *Testimonia* kelimesi *testimonia* hipotezi ve koleksiyonları araştırmaları çerçevesinde ise çok daha teknik bir anlam kazanmıştır. Söz konusu koleksiyonların bir hususu, inancı veya teolojik bir argümanı 'ispatlama' ve 'doğruluğuna şahitlik etme' anlamındaki fonksiyonu göz önüne alınarak, ilk dönem Hıristiyanlarınca delil statüsü atfedilerek kullanılan Yahudi Kutsal Kitap'ı ve Yeni Ahit alıntılarının tamamını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu koleksiyonların varlığına dair bir şüphe ile başlayan *testimonia* hipotezi üzerine çalışan araştırmacıların bir grubu Yahudi Kutsal Kitap'ı ve Yeni Ahit alıntılarını genel anlamda bir argümanı destekleyici delil-metin (*proof-text*) olarak algı-larken diğer grup bu alıntılara ayrı bir statü ve otorite atfederek hukukî (*forensic*) bir delil niteliğinde kullanıldığını iddia etmiş ve *testimonia* kelimesine farklı bir anlam yüklemiştir. Buna bağlı olarak da alıntı koleksiyonlar iki grup olarak isimlendirilmiştir. Metinlerin genel fonksiyonunu savunanlar koleksiyonları *scriptural collections* yani 'metin koleksiyonları' olarak isimlendirirken diğerleri bunları *testimonia collections* yani 'şahit-metin koleksiyonları' olarak tanımlamıştır. *Testimonia* kelimesi bu çalışmada Türkçe'ye tercüme edilmemiş ve orijinal anlamına işaret etmesi amacıyla "testimonia" olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Lakin, bahsi geçen bu teknik anlamlar göz önüne alınarak çalışmanın belirli yerlerinde *testimonia* pasajlarının temel fonksiyonuna referans vermesi amacıyla *şahit-metin* kelimesi ile izah edilmiştir.

Bu pratiğin mahiyeti, ilk kaynağı ve tarihi süreçte nasıl devam ettirildiği modern literatürde çok tartışılmış ve çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler, bu çalışmamızda izâh edilecek ve araştırmamızın temelini teşkil edecektir. *Testimonia* hipotezi ilk dönem Hıristiyan kutsal yazılarını, metin analizi yöntemi ile inceleyen araştırmaların paralelinde devam eden çalışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren Batı akademisi bu koleksiyonların ilk yüzyıldan itibaren var olma ihtimali üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle Alman Kitâb-ı Mukaddes araştırmacıları *testimonia* konulu araştırmanın temelini atmışlardır. İlk dönem Hıristiyan metinlerinin

tik değer göz önüne anıldığında koleksiyonların kolay ve hızlı bir şekilde yazılı kaynaklara dönüşmesi, tashihe tabi tutulması, anonim editörlerce belirli metinlerin bazı yerlerinin kesinti ve eklentiye maruz kalmasının çok muhtemel olduğuna dikkat çekilmiştir.⁴

Testimonia hipotezinin başlangıç noktası, Patristik dönemin Hıristiyan yazarların, özellikle de 1. ve 2. yüzyılda yaşayan ve ‘Apostolik Babalar’ olarak bilinen Romalı Clemens (ö. 99), Ignatius (ö. 107), Justin (ö. 165) ve Iranaeus (ö. 202) gibi şahısların eserleri olmuştur.⁵ Patristik literatür araştırmacıları bu metinlerdeki Yahudi Kutsal Kitap alıntılarının neredeyse tamamen aynı metinsel özellikleri taşıdığını tespit etmişler ve bu nedenle bu alıntıların ortak bir kaynak metin(ler)den gelme ihtimali üzerinde durmuşlardır.⁶ İlk yüzyıllarda İncil metinlerinin oluşum sürecinden önce veya o süreçte hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar arasında Yahudi Kutsal Kitap’ından iktibas edilen ve ‘excerpta’ olarak bilinen pasajların Yahudiler için parşömen (*scroll*) Hıristiyanlar için ise papirüslerden oluşan *codex* formunda sirkülasyonda olduğu kanâatine varılmıştır. Geleneksel Yahudi öğretisinin ve özellikle Hellenistik öğretinin etkisi altında MÖ 63. ve MS 3. yüzyıllar arasında ortaya çıkan Diaspora Yahudiliğinin sürgünde icra ettiği dini eğitiminin alıntı listeleri kullanmayı gerektirdiğini iddia edilmiştir.⁷ Aynı şekilde o dönemin Hıristiyan inanları için ise sinagogdan ayrılma ve yeni kimlik oluşturma ve yeni dini savunma ihtiyacının, sonradan modern araştırmacılarca *testimonia* koleksiyonu kapsamında değerlendirilen türden kutsal metin alıntıları yapma zarureti

-
- 4 Metin koleksiyonları hakkındaki ilk literatür için bk. Martin C. Albl, *And Scripture Cannot be Broken: The Form and Function of the Early Christian Testimonia Collections* (Leiden; Boston: Brill, 1999), 8 d.2. James Rendel Harris’in Henry Vacher Burch katkılarıyla yayımlanmış olan ve 1920’ye kadar *testimonia* hipotezi üzerine yaptığı bütün çalışmalarını kapsayan 2 ciltlik eseri; *Testimonies I* (Cambridge: Cambridge University Press, 1916), 1-20; James Rendel Harris, *Testimonies II* (Cambridge: Cambridge University Press, 1920), 1-11.
- 5 Apostolik Babalar’a dair temel kaynak için, bk. Edwin Hatch, *Essays in Biblical Greek* (Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers, 2004). Aynı dönem Hıristiyan Babalar için bk. Zafer Duygu, *İsa, Paulus, İnciller: Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 632-646.
- 6 Aziz Barnaba (ö. 61) olarak bilinen ilk Hıristiyanlardan olan Barnaba’nın *The Epistle of Barnabas* (*Barnabas’ın Mektubu* veya *Barnabas’ın Risalesi* olarak tercüme edilen) eserindeki *testimonia* metinlerini konu edinen eserin Grekçe metni için bk. Pierre Prigent, *Les testimonia dans le christianisme primitif l’Épître de Barnabé I-XVI et ses sources*. (Paris: J. Gabalda, 1961). Yine Grekçe metin ve İngilizce tercümesi için bk. Kirsopp Lake, *The Apostolic Fathers*, 1 vol. (London: Heinemann, 1912). Metne dair ikincil literatür için bk. Albl, *And Scripture Cannot be Broken*, 46-50 ve 106-109. Bir diğer Patristik dönem Hıristiyan yazarlardan Justin’inin (ö. 165) *I. Apoloji* ve Trypho ile *Diyalog* isimli iki eserinde delil olarak kullanılan metinler üzerine bir araştırma için bk. Oskar Skarsaune, *The Proof from Prophecy: A Study in Justin Martyr’s Proof-text Tradition: Text-type, Provenance, Theological Profile* (Leiden: Brill, 1987).
- 7 Hatch, Edwin, “On Composite Quotations from the Septuagint”, *Essays in Biblical Greek* (Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers, 2004), 203-204. Hellenistik dönem Diaspora Yahudiliği için bk. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 25-28.

ortaya çıkardığı ileri sürülmüştür.⁸ Yeni Ahit metinlerinde ve ilk dönem Kilise Babaları'nın eserlerinde bu türden birçok alıntı bulunması bu kanâati pekiştirmiştir. Kitâb-ı Mukaddes araştırmaları arasında ciddi oranda ilgi uyandıran *testimonia hipotezinin* Batı literatüründe nasıl bir süreçten geçip geliştirildiğini ve nihaî olarak ne aşamada olduğu bu çalışmanın takip eden kısmında aktarılacaktır.⁹

1. Alman Literatüründe *Testimonia* Hipotezi

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında, mevcut kutsal metinlerine ek olarak Yahudi Kutsal Kitap metinlerinden seçilmiş pasajların yer aldığı listelerin müstakil nüshalar olarak kullanıldığı ve muhafaza edildiğine yönelik argüman ilk olarak 18. Yüzyılda Alman araştırmacılarca ileri sürülmüştür. Tarihsel İsa araştırmalarının başlangıcı açısından büyük önem taşıyan H. S. Reimarus (ö. 1768) buna örnektir.¹⁰ Bu dönemde yapılan araştırmalarda, Yeni Ahit yazarlarının Yahudi kutsal yazılarından yaptıkları alıntılar incelenmiş ve bu metinlerin Hıristiyanlarca, İsa Mesih'i müjdeleyen ve onun yaşamına dair önemli noktalara atıfta bulunan ve ayrıca Hıristiyanlığı Yahudilikten ayrı bir din olarak meşru bir zemine oturtan kitâbî deliller olarak bilhassa seçilip alıntılındıkları öne sürülmüştür. Reimarus sonrasında başka bir Alman araştırmacı olan J. C. Karl Döpke (ö. 1830) de hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar arasında bu gibi listelerin bulunmuş olma ihtimaline dikkat çekmiştir.¹¹ Burada belirtmek gerekir ki, o zamanlar bu araştırmanın Alman akademisi cephesinde *testimonia* ifadesi 'şahitlik eden' anlamında henüz teknik bir mana kazanmamıştır. Araştırmacılar mevzubahis listeleri *testimonia* koleksiyonları (*testimonia collections*) olarak değil daha ziyade metin koleksiyonları (*scriptural collections*) olarak değerlendirmişlerdir.

Bir diğer Alman araştırmacı Karl August Credner (ö. 1857) Matta İncil'i ve ilk Kilise Babalarından Justin'in *Apology*'sindeki Septuagint metninden lafzen

8 Harris, *Testimonies I*, 1-3. Harris, Hatch'ın Hıristiyanlık öncesi Yahudilerin metin listeleri derleme geleneğine yaptığı vurguyu isabetli bulmamaktadır. Harris'e göre Hıristiyanlık öncesi derlenen listelerdeki alıntılar *testimonia* karakteri taşımamaktadır. Zira bu listeler herhangi bir inancın doğruluğunu ispatlama amacı ile kullanılmamıştır.

9 Albl, *And Scripture Cannot be Broken*, 7-69.

10 Albl, *And Scripture Cannot be Broken*, 8-19. Hususiyetle, 4. dipnot bu teori hakkındaki ilk Alman literatüründeki birincil kaynaklara referans vermektedir. Albl'nin çalışması *testimonia* hipotezi üzerine yapılmış ilk kapsamlı araştırmadır. Kitâb-ı Mukaddes'in oluşum sürecine dair bk., Bart D. Ehrman - Bruce M. Metzger, *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, Fourth Edition (Oxford: Oxford University Press, 2005), 11-16.

11 Döpke, Johann Christian Karl, *Hermeneutik der neutestamentlichen Schriftsteller* (Leipzig: Vogel, 1829), 54.

farklı olan pasajları incelemiştir.¹² Credner, her iki metinde de Septuagint'ten farklılık gösteren pasajlara dayanarak Matta ve Justin'in aynı veya benzer bir alıntı listesini kaynak olarak kullandığını savunmuştur. Credner'e göre, söz konusu alıntı listelerinin orijinal dili İbrânîce ve Ârâmîcedir; sonraki dönemde ise Grekçeye tercüme edilmiştir. İlk Hıristiyanların Yahudi Kutsal Kitap'ını, İsa'nın hayatı, öğretisi ve onun bizzat beklenen gerçek Mesih olduğunu kanıtlayacak delil bulma niyetiyle incelediklerini ve kullandıklarını öne sürmüştür. Bu iddiasını temellendirmek için ise, özellikle Zekeriya 12/12, Daniel 7/13'ün bu amaçla birlikte alıntılanan örnek metinler olduğunu savunmuştur.¹³

Buraya kadar bahsi geçen araştırmacıların halefi olarak bu konuyu incelemeye devam eden bir diğer Alman akademisyen Carl Weizsacker (ö. 1889) Pavlus'un bizzat bu tür alıntı metinlerden oluşan bir koleksiyon derlediğini iddia etmiştir. Weizsacker, Pavlus'un Eski Ahit'ten bazı metinleri Galatyalılar ve Romalılar'da alıntılanmış olduğuna dikkat çekmiş ve bu koleksiyonun Pavlus'un temel teolojik duruşunu yansıttığını iddia etmiştir. Weizsacker'a göre Pavlus'un bu koleksiyonu, kendi mektuplarını yazarken kaynak olarak kullanması hayli muhtemeldir.¹⁴

2. İngiliz Literatürde *Testimonia* Hipotezi

Alman araştırmacılarının çalışmaları neticesinde, ilk dönem Hıristiyanlarının, Kitâb-ı Mukaddes'ten bağımsız olarak sirkülasyonda olan ve kutsal kitap alıntılarında oluşan metin listeleri kullandığı kanâati ciddi oranda kabul görmüştür. Bu kanaate göre alıntı pasajlar Alman akademisinde henüz *testimonia* metinleri olarak değerlendirilmemiştir. Bir sonraki aşamada, alıntı listelerin mahiyetine dair alternatif bir teori İngiliz araştırmacılar tarafından öne sürülmüştür. Bu yeni teori, Alman araştırmacıların varmış oldukları sonucu kabul etmekte ve alıntı pasajlardan müteşekkil listelerin kullanımının spesifik olarak *testimonia* koleksiyonuna (*testimonia collections*) değil daha genel bir amaçla kutsal kitaplardan seçilerek oluşturulmuş ve Hıristiyanlar arasında yaygın olarak kullanılan metin listelerine (*scriptural collections*) işaret et-

12 Credner, Karl August, *Beiträge zur Einleitung in die biblischen Schriften* (Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1838), 318-328. Bu esere dair bilgiler için bk. Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 10.

13 Credner, *Beiträge zur Einleitung in die biblischen Schriften*, 323; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 9. Zekeriya 12/12, "Ülkede her boy kendi içinde kadınları ile birlikte yas tutacak; Davud'un ehli ve boyu kendi kadınlarıyla, Natan'ın ehli ve boyu kendi kadınlarıyla (yas tutacak)"; Daniel 7/13, "Gece görümlerimde insanoğluna benzer birinin göğün bulutlarıyla geldiğini gördüm. Eskiden beri var Olan'ın yanına doğru ilerledi. O'nun önüne getirildi."

14 Weizsäcker, Carl, *Das apostolische Zeitalter der christlichen Kirche* (Freiburg i.B: Mohr-Siebeck, 1886), 113-114; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 10.

tiğini vurgulamaktadır. İngiliz araştırmacı Edwin Hatch (ö. 1889), Yahudi filozofu Philo'un (MÖ 15-50) yazıları, Yeni Ahit metinleri ve Apostolik Babaların eserlerini incelediği araştırması ile bu teoriyi bir adım öteye taşımıştır. Ona göre, kutsal yazılardan seçilen pasajlardan ibaret listeler oluşturma geleneği aslında Hıristiyanlık öncesi dönemde Yahudiler arasında mevcut bir uygulamadır.¹⁵ Hıristiyanlar arasında ise bu metin listeleri (*scriptural collections*), Hıristiyanların eğitilmesi (*catechetical teaching*), Yahudilere karşı kullanışlı polemik malzemesi içermeleri ve âyinlerde kullanılmaları gibi nedenlerle yaygınlaşmıştır.¹⁶

Böylece Hatch, *testimonia* koleksiyonunu savunan araştırmacılardan farklı olarak metin listeleri oluşturma ve kullanmanın Yahudilerden öğrenilen ve ilk Hıristiyanlarca devam ettirilen bir gelenek olduğunu öne sürmüştür. O, bu listelerin yalnızca kanıt fonksiyonu üstlenmediklerini, daha geniş amaçlarla kullanıldıklarını ve müminlerce tıpkı Kitâb-ı Mukaddes gibi otorite metin olarak görüldüklerini ileri sürmüştür.¹⁷ Hatch, kutsal metinlerde karşımıza çıkan bir iktibas pasajının söz konusu listelerden alıntılanıp alıntılanmadığı tespit etme için üç kriter belirlemiştir: (1) Eğer alıntılanmış pasaj, İbranice kutsal metin geleneğinin Yunanca çevirisi olan Septuagint (LXX) metninden farklı ise, burada editörlerden kaynaklanan bir değişiklik ihtimali veya farklı bir koleksiyondan alınmış olma olasılığı değerlendirilmiştir. (2) Birbiriyle doğrudan bağlantısı olmayan ilk dönem Hıristiyan yazarlar aynı veya benzer mürekkep metinleri (*composite quotations*) alıntılanmış ise bu her iki yazarın da bağımsız olarak üçüncü bir kaynağı kullanma ihtimaline yorulmuştur. (3) Hatch, Greko-Roman geleneğinde metin iktibasları (*excerpta*) şeklinde listeler derleme geleneği olduğunu iddia etmiş ve hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların aslında var olan bir geleneğe binâen liste derleme pratiğini devam ettirdiklerine dikkat çekmiştir. Hatch, üçüncü kriteri metin koleksiyonlarının (*scriptural collections*) varlığı iddiasını destekleme amacıyla belirlemiştir. Ona göre, metin listeleri ilk Hıristiyanlar tarafından derlenmiş değil aksine yerleşik bir gelenek olan iktibas listelerinden (*excerpta collections*) esinlenerek oluşturulmuş ve zamanla belirli konulara göre kategorize edilmiş metin koleksiyonlarına dönüşmüştür.¹⁸

Nihai bir kesinlikle ispatlanmış olmasa da Hatch'in teorisi İngiliz akademisinde ilgi görmüştür. Hıristiyanların erken dönemde kutsal kitap anlayış-

15 Hatch, Edwin, "On Early Quotations from the Septuagint," *Essays in Biblical Greek* (Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers, 2004), 131-202; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 10.

16 Edwin, "On Composite Quotations from the Septuagint", 203-208.

17 Hatch, "On Early Quotations from the Septuagint", 180; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 11-12. Albl burada Hatch'in Eski Ahit alıntılarının bu koleksiyonlara ait olup olmadığını anlamak için düzenlemiş olduğu üç kriteri önemli hususlara dikkat çekerek anlatmaktadır.

18 Hatch, "On Early Quotations from the Septuagint", 163-186, 203-205.

larını inceleyen araştırma sahasında, Hatch'ın tezi önemli ölçüde benimsenerek metin koleksiyonlarının 1. ve 2. yüzyıllarda varlığı düşüncesi kabul edilmiş, bu koleksiyon geleneğinin arka planında ise Yahudi yorum geleneğinin bulunduğu ve ayrıca bu geleneğin söz konusu metin koleksiyonlarının oluşum sürecine etkisine kanaat getirilmiştir.¹⁹ Buna karşın, Hatch'ın teorisi, özellikle Romalı Clemens gibi Patristik döneme ait metinleri inceleyen Alman Kitâb-ı Mukaddes uzmanları tarafından eleştirilmiştir. Söz konusu listelerin metin analizini yapan araştırmacılar, özellikle ilk kilise babalarının eserlerindeki alıntılara bakarak kullanılan pasajların genel bir geleneğe dayandığını ve yazarların metinleri birbirlerinden bağımsız kullandıklarını savunmuşlardır. Bir başka deyişle, Hatch'a itiraz eden Alman ekolüne göre, kilise babalarının metinlerindeki alıntılar Yahudi yorum geleneğinden etkilenecek ortaya çıkmamıştır. Fakat burada, o zamanlar farklı coğrafyalarda faaliyet gösteren farklı Hıristiyan okullarının rolü üzerinde durulmalıdır.²⁰

Bu gibi itirazlara rağmen "listeler hipotezi" bilhassa İngiliz araştırmacılar arasında ilgi görmeyi sürdürmüştür. Bu doğrultuda tartışmanın zemini bir sonraki aşamada söz konusu alıntılarının sadece basit alıntılar olarak mı, yoksa *testimonia* kapsamındaki alıntılar olarak mı yorumlanması gerektiği bağlamına kaymıştır. Örneğin Hatch'ın bıraktığı yerden devam eden V. H. Stanton'a göre (ö. 1924), Matta İncili'ni kaleme alan müellif, orijinal dili Ârâmîce olan bir listenin Yunanca tercümesini kullanmıştır. Bu liste gerçekleşmesi beklenen kehanetlerle ilgili seçili alıntılarını muhteva eden bir kaynak olarak düşünülmüştür.²¹ Aslında bu iddia o güne kadar *testimonia* koleksiyonlarına dair öne sürülen en dikkat çekici teorilerden biridir. Buna göre hâlihazırda Hıristiyanların elinde bulunan diğer bütün metin koleksiyonlarından bağımsız olarak *testimonia* koleksiyonları 1. yüzyılda mevcuttur. Fakat bu argüman güçlü bir kanıtla desteklenmiş değildir. Bu tür kitâbî bir kanıt bulmak amacıyla Hıristiyanlığın erken dönem eserlerini inceleyen modern araştırmacılar, bilhassa 2. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı ve yazdığı rivayet edilen Papias adlı Hıristiyan bir din adamının İncil yazarı Matta'nın yazıları hakkındaki metinlerine yönelmiştir. Papias'ın bu kayıtlarına, meşhur kilise tarihçisi ve Kaisareia piskoposu Eusebius'un eserlerinden ulaşılabilmektedir. Buna göre,

19 Harnack, Adolf von, Review of Hatch, *Essays in Biblical Greek*, TLZ 15 (1890), 300; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 12-13.

20 Wrede, William, *Untersuchungen zum ersten Klemensbriefe* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1891), 65-69; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 13-16.

21 Stanton, Vincent Henry, *The Gospels as Historical Documents: The Synoptic Gospels* (Cambridge: Cambridge University Press, 1906-1920), 342-345; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 17.

Papias, Matta'nın, İsa'yı müjdeleyen kehanetleri İbrani dilinde derlediği iddiasında bulunmuştu, "Matta, kitâbî kehanetleri (*the oracles*) İbrânî dilinde derledi."²²

Bu iddia Batı akademisinde bir grup tarafından İsa'nın deyişlerinin bir koleksiyon formunda Matta tarafından aktarılmasına yorumlanırken, diğer bir grup tarafından bizzat *testimonia* koleksiyonlarının Yeni Ahit kitaplarının oluşum sürecindeki mevcudiyetine ve hatta bunların Yeni Ahit yazarlarınca bilindiklerine kanıt olarak yorumlanmıştır. Somut bir delil olarak kabul edilen bu referans ile birlikte Matta İncilindeki Septuagint metninden lafız itibarıyla farklılık gösteren pasajların bu tür metin listelerinden alıntılanmış olduğu düşünülmüştür. Daha önemlisi ise öncesinde neredeyse tamamen farazi olarak var olduğu düşünülen metin koleksiyonlarına dair bir kanıt bulunmuştur. Koleksiyonların kaynağının İncil yazarı Matta'ya dayandırılmış olması *testimonia* listelerine hem orijinalite hem de güçlü bir otorite statüsü kazandırmıştır.²³

Öte yandan Papias'ın referansı genel kabule karşın güçlü bir kanıt olmadığı nedeniyle ikna edici bulunmamış ve eleştirilmiştir.²⁴ *Testimonia* hipotezi bu aşamada araştırmacıların çoğunluğu tarafından kabul görmüş olmasa da neredeyse bir asır boyunca salt bir araştırma sahası olarak bile ciddi bir mesafe kat etmiştir. Özellikle, Kitâb-ı Mukaddes araştırmalarının İngiliz ayağında Papias'ın referansı *testimonia* hipotezi için somut bir delil olarak kabul edilmiştir. Bu teorilere ek olarak, netlik kazanan en önemli hususlardan biri de araştırma konusunun terminolojisidir.²⁵ Önce Harris daha sonra ise Burkitt

22 Eusebius Pamphili, *The Fathers of the Church: A New Translation: Eusebius Pamphili, Ecclesiastical History, Books 1-5*, trans. Roy J. Deferrari (Washington: The Catholic University of America Press, 1953), 206. Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 18.

23 Papias anlatısındaki Matta İncili'ne yapılan referans için bk. Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller*, 587-594. Yazar burada İncillerin orijinalitesi incelerken Papias'ın Matta'ya olan referansını değerlendirmekte ve ikincil kaynakların da desteklediği genel kanâatle hem fikir olarak bu referansın Matta İncili'ne olmadığı görüşüne varmaktadır. Bart Ehrman da aynı şekilde Matta İncili'nin orijinal dilinin Yunanca olduğuna Papias'ın ise Matta'ya İbrânîce bir metin atfettiğini belirtir, bk. Bart D. Ehrman, *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 43. Benzer bir yaklaşımla, Duygu da buradaki belirsizliğe dikkat çekmekte ve bunu, "Papias belki Aramice ya da İbranice yazılmış ve sadece İsa'nın sözlerinden oluşan başka bir belgeyi kast etmiş olabilir", şeklinde izah etmektedir, bk. aynı eser s. 591. Bu makalenin yazım süreci vesilesi ile ulaşılan kaynaklarda Papias'ın Matta'ya referansı müstakil bir İncil olarak değil 'oracles' kelimesi üzerinden bizzat Matta tarafından derlenmiş bir *testimonia* listesi olarak yorumlanmıştır.

24 Bindely, T. Herbert, "Papias and the Matthean Oracles", *Church Quarterly Review* 84 (1917): 31-43.

25 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 18-19.

(ö. 1935) ile birlikte, *şahit-metin* anlamında teknik olarak 'testimonia' kelimesi tartışmanın yerleşik terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁶

3. J. R. Harris ve Tek Bir *Testimonia* Kitap'ı (The Testimony Book) Hipotezi

İlk olarak Alman akademisinde temelleri atılan *testimonia hipotezi* (*testimonia hypothesis*) ve bununla ilgili çalışmalar 20. yüzyılın ilk başlarında İngiliz oryantalist ve Kitâb-ı Mukaddes araştırmacı-tarihçisi James Rendel Harris (ö. 1941) tarafından ilk defa sistematik bir teori halinde incelenip izah edilmiştir.²⁷ *Testimonia* koleksiyonları hakkındaki tüm argümanları ve kanıtları etrafıca inceleyen Harris, kendisinden önce de bazı araştırmacılarca ileri sürüldüğü gibi, ilk Hıristiyanların Yahudi kutsal yazılarından alıntılar yapmak suretiyle oluşturdukları listeleri, Yahudilerle yaşanan teolojik tartışmalarda kendi tezlerini destekler mahiyette kullandıklarını iddia etmiştir. Harris'in bu teorisi, bilhassa Mesih konulu alıntılarının koleksiyonlar halinde aslında İncil metinlerinin yazılmasından önceki süreçte de mevcudiyeti, bu koleksiyonların zamanla Hıristiyanlarca elden geçirilip yeniden düzenlendiği ve böylece Hıristiyan tezlerini destekler bir yapıya büründürüldüğü esasına dayanmaktadır. Harris'e göre bu koleksiyonlar, Hıristiyan kutsal metin literatürünün en erken örneklerinden biridir. Harris, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında özellikle ilk dönemden itibaren oluşan ayrışmaların- ki bunu sinagog ve kilise arasındaki ilk ayrışma olarak da tanımlar- ve tartışmaların kaçınılmaz bir sonucu olarak bir polemik ortamı doğurduğuna dikkat çekmektedir. Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki bu karşıtlığın ise Yahudi Kutsal Kitap'ından seçilmiş polemik içerikli pasajları listeler halinde derlemeyi gerektirdiğini iddia etmektedir. Harris, koleksiyonların orijinal içeriklerinin hatta bölüm başlıklarının, daha sonraki dönemde de yaygın olarak kullanılan argümanlar ve farklı metinlerde bulunan aynı lafız hatalarından hareketle yeniden inşa edilebileceğine dikkat çekmiştir. Kendisinden önceki araştırmaların temel sonuçlarından birçoğunu onaylamakla birlikte Harris, *testimonia* koleksiyonlarının kaynağını bulmaya odaklanmış ve araştırmasını önceki literatürden bağımsız olarak devam ettirmiştir.²⁸

Harris'in *testimonia hipotezini* önceki literatürün iddialarından ayıran iki dikkat çekici husus üzerinde durulmalıdır. Birincisi, farklı başlıklar altında

26 Burkitt, F. Crawford, *The Gospel History and Its Transmission* (Edinburgh: T.&T. Clark, 1906), 126-128; Robert A. Kraft, "Barnabas' Isaiah Text and the "Testimony Book" Hypothesis", *Journal of Biblical Literature* 79/4 (1960), 336-350. Falcetta, Kraft'ın aksine *testimonia* kelimesini 1889'dan itibaren olmak üzere Burkitt'ten önce Harris'in kullandığına dikkat çekmektedir, bk. Alessandro Falcetta, *Testimonies: The Theory of James Rendel Harris in The Light of Subsequent Research* (Birmingham :University of Birmingham, Doktora Tezi, 2000), 18.

27 Harris, *Testimonies I* ve *Testimonies II*.

28 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 20-23.

kategorize edilmiş seçili Yahudi Kutsal Kitap metinlerini içeren tek bir *Testimonia Kitap'ı* (*The Testimony Book*) olduğu iddiasıdır. İkincisi ise yukarıda da bahsi geçtiği üzere bu kitabın bizzat Havarî Matta tarafından derlendiği tezini destekliyor oluşudur.²⁹ Harris, araştırmasının başlangıç noktası olarak Patristik literatürünü seçmiş Cyprian (MS 248) ve Kapadokyalı Gregorios'a (MS 400) atfedilen iki eseri temel metin kabul edip *testimonia* koleksiyonlarının orijinal içeriğini belirlemeye çalışmıştır.³⁰ Bu amaçla, Harris var olduğunu iddia ettiği *Testimonia Kitap'ı* nı, aslında Yahudi kutsal yazılarından seçilen pasajların meçhul bir editörce muhtelif başlıklar altında kategorize edilmiş bir liste olarak anlamıştır. Harris, bu listenin alıntı pasajlar dışında metin arasına iliştilirilmiş çeşitli sorular ve kısa yorumlar içerdiğini iddia etmektedir. Harris'e göre bu koleksiyonun temel iki motifinden ilki; o dönemin Hıristiyanları ile Yahudi toplumu arasındaki apolojetik polemik tartışmalardır. İkincisi ise Hz. İsa'nın hayatındaki mucizevi doğum, çarmıh ve diriliş gibi önemli olayların kristolojik yorumudur. Bu her iki motife göre de *testimonia* koleksiyonu, Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki tartışmalarda kullanılmak üzere dönemin Hıristiyanlarına *şahit-metin* sağlayan temel kaynaktır.³¹

Harris, *testimonia* koleksiyonlarının edebî üslûbuna dair en belirgin özelliği, Hıristiyanlarca Kitâb-ı Mukaddes'ten kanıt niteliğinde görülerek alıntılanan pasajların başlangıç kısımlarında "Zebur'da Davud demiştir ki" ve "Musa şöyle der" gibi giriş ibareleri bulunması olarak görmüştür. Bu ifadeler, Harris'e göre pasajların delil olma özelliğini artırma ve metinlere bir otorite atfetme amacıyla eklenmiştir. İlk dönem Grekçe, Latince ve Süryânîce kaynaklarda *Testimonia Kitap'ı* nın izlerinin bulunabileceğini iddia eden Harris, bu kitabın adeta bir doktrin veya itikâd el kitabı olarak kullanıldığını savunmuştur.³² Önceki teorilerde olduğu gibi Harris de *Testimonia Kitap'ı* nın Matta tarafından derlendiğini ve onun adıyla yayıldığı düşünmüştür ve bu iddiasını da Papias'ın (MS 2) eserinde bulunan referansa dayandırmıştır. Bu da *Testimonia Kitap'ı* nın ilk Hıristiyan kutsal metinlerinden biri olduğu anlamına gelmektedir. Harris, bu teorisine dayanarak Yeni Ahit bölümlerinin bu esere göre yorumlanması gerektiğini savunur; "Nihayetinde bu koleksiyon kitabının otoritesi Hz. İsa'nın kendisine kadar dayandırılabilir."³³ Bu teorilerde Harris'in ısrarlı bir şekilde *Testimonia Kitap'ı* na Hıristiyan kutsal kitabından da öte bir otorite atfetme çabası açıkça gözlenmektedir. Hatta bu çaba, sonraki

29 Harris, *Testimonies I*, 110-117; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 20.

30 Harris, *Testimonies I*, 5-20. Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 19.

31 Alessandro Falcetta, "The Testimony Research of James Rendel Harris", *Novum Testamentum* 45/3 (2003), 280-299, Özellikle bk. 286.

32 Falcetta, "The Testimony Research of James Rendel Harris", 288.

33 Harris, *Testimonies II*, 95-100; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 19-21.

araştırmacılar tarafından Harris'in inancı bağlamında Kutsal Ruh ile kurduğu manevi bağın bir yansıması olarak dahi yorumlanmıştır.³⁴

Harris ilk dönemde tek bir *Testimony Kitap'ı* tezinin yanı sıra farklı kutsal metin listelerinin (*scriptural collections*) Hıristiyanlar arasında dolaşımda olduğu ihtimalini de tamamen göz ardı etmemiştir. Bu nedenle, kullanılan Kitâb-ı Mukaddes pasajlarının doğrudan *Testimony Kitap'ından* mı veya metin listelerinden mi (*scriptural collections*) alıntılandığını teyit etme amaçlı ve geçerliliğini hala korumakta olan beş kriter belirlemiştir. Buna göre, (1) birinci kriter alıntılanan pasajın Kitâb-ı Mukaddes'in Septuagint (LXX) versiyonundan lafız itibariyle farklılık gösterecek şekilde nakledilmesidir. Harris bu alıntılarının birçok farklı eserde aynı lafız farklılıkları ile kullanılmasını ortak bir kaynaktan gelme ihtimaline işaret ettiğini düşünmüştür. Benzer bir şekilde, ikinci kriter iki veya daha fazla pasajın tek bir pasaj gibi alıntılanmasına dayanmaktadır. Mürekkep alıntı (*composite quotations*) olarak tanımlayabileceğimiz bu pasajların birbirinden bağımsız olan birçok yazarın eserinde kullanılmış olmasını ortak bir metin listesinden alıntılanmış olduklarına yorumlanmıştır. Harris bu kriter için Mezmurlar 110/1 ve 71'in tek bir alıntı gibi kullanılmasını örnek göstermiş ve ilk dönem Hıristiyanlar arasında farklı metinlerin mürekkep alıntılar şeklinde kullanmasının hâlihazırda yaygın olarak şavurulan bir teknik olduğuna dikkat çekmiştir.³⁵ Üçüncü kriter, alıntılanan metinlerin yanlış Kutsal Kitap bölümlerine atfedilmiş olması yani hatalı referans verilmesi ile ilgilidir. Bu kriter hareketle, Harris, birçok farklı Hıristiyan yazarın metninde aynı Kitâb-ı Mukaddes pasaj(lar)ına hatalı referans atfedildiğini ve bunun, *testimonia* pasajlarının bir listeden değil de söz konusu alıntılarının tamamını içeren bir koleksiyondan alıntılandığını tezini doğruladığını öne sürmüştür. Harris, dördüncü kriteri, alıntı pasajlara, sonraki nesillere nakleden editörlerin ve müstensihlerin interpolasyon mahiyetindeki eklemelerini tespit etme amaçlı kullanmıştır. Ona göre, ortak bir kaynak olan *Testimony Kitap'ından* iktibas edilen pasajlar, bu interpolasyonlar vesilesi ile sonraki Hıristiyan eserlerinde belirlenebilmektedir. Beşinci kriter ise Harris'in *testimonia* metinlerine dair temel tezine dayanmaktadır. Ona göre Yahudi karşıtı polemik *testimonia* geleneğinin temel fonksiyonunu oluşturmuştur. Bu nedenle Harris, Yahudi karşıtı polemik için kullanılan alıntıları *testimonia* metinleri arasında değerlendirmiş ve yukarıdaki kriterlere uyan aynı zamanda da Yahudilere karşı delil olarak kullanılan pasajların *Testimonia Kitap'ından* iktibas edildiğini savunmuştur.³⁶

34 Falcetta, *Testimonies*, 146-148.

35 Harris, *Testimonies I*, 18-19.

36 Harris, *Testimonies I*, 8-9; Abl, *And Scripture Cannot Be Broken*; Falcetta, *Testimonies*, 22.

Harris'in araştırmasının odak noktasını, *testimonia* koleksiyonunun temel motiflerinden olan Yahudi karşıtı Hıristiyan söylemi ve ayrıca Mesih'i müjdelediği ileri sürülen pasajlar oluşturmuştur. Zira, Hıristiyanlığın oluşum ve Yeni Ahit metinlerinin ortaya çıkış sürecinde hem Yahudiler hem de Hıristiyanlarca otorite kabul edilen temel metinler şüphesiz Yahudi kutsal yazılarıdır. Yeni dinin içinde doğduğu hermenötik çerçeveye göre İlk Hıristiyanlar için İsa'nın öğretisini ve vaazlarını anlamının yolu Yahudilerin kutsal metinlerini anlamaktan geçmektedir. Salt bu amaçla dahi olsa Yahudi kutsal kitap metinlerinin incelenmesi ve okunması o dönem Hıristiyanlarının, teolojik argümanlarını, litürjik ihtiyaçlarını karşılama amacıyla *şahit-metin* niteliğinde belirli pasajları seçmeleri ve derlemeleri pratiğini oluşturmuştur.³⁷ İlerleyen dönemde, Hıristiyanlar ve oluşum süreci devam eden gelenek ekoller bu metinleri İsa'nın hayatının önemli olaylarına işaret ettiği şeklinde yorumlamışlar ve metinlerde müjdelenen Mesih'in İsa olduğuna inanmışlardır. Bu metinlerden bazıları hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar tarafından gelecek olan bir Mesihî müjdeleyici metinler olarak sorgusuz kabul edilmiştir.³⁸

Harris'in *testimonia* hipotezi ve araştırmasının alana yaptığı en net katkı ise erken dönem Hıristiyan literatürünü özellikle de Patristik dönem yazılarını daha önce yapılmamış bir ölçekte incelemesidir. Bu derin ve detaylı literatür araştırması Yahudi Kutsal Kitap'ından çeşitli pasajlarının *testimonia* kategorisi altında değerlendirmesine ve bu pasajların ilk dönem Hıristiyan yazılarına etkisinin ortaya konmasına vesile olmuştur. Özellikle Kitâb-ı Mukaddes metin araştırmaları sahasında önemli bir araştırma alanının açılmasına ve gelişmesine katkısı bulunmakla birlikte Harris'in *testimonia* hipotezi güçlü karşıt argümanlarla tenkit edilmiştir. Bunlar arasında en öne çıkanı Harris'in, koleksiyonların 1. yüzyıldaki tek bir *Testimonia Kitap'ından* (*The Testimony Book*) geldiği yönündeki iddiasının çok basit bir izaha dayandığı ve zayıf bir hipotez olduğu yönündeki eleştiridir. Her ne kadar ilk Hıristiyanların Yahudi Kutsal Kitap metinlerini anahtar kelime ve terimlere odaklanarak ve hatta diğer metinlerle birleştirerek gruplandığı ve bu pratiğin farklı Hıristiyan ekollerine ait olduğu bilinen okulların oluşturduğu koleksiyonlar olduğu bilinse de tek bir *Testimonia Kitap'ı* hipotezi kabul görmemiştir. Alman araştırmacı Otto Michel, Harris ve diğerlerinin *testimonia* tezini tamamen reddederken, bu tezi destekleme amacıyla alıntılanmış olan metinlerin bizzat Havari Pavlus tarafından seçilip, derlenip, kullanıldığını ve sonraki dönemi etkilediğini savunmuştur.³⁹

37 Falcetta, *Testimonies*, 211.

38 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 25-26.

39 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 24-25. Otto Michel, *Paulus und seine Bibel* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972), 37-54, özellikle bk. 52-53.

4. Harris Sonrası Güncel Literatürde *Testimonia* Hipotezi

Harris'e gelen ciddi tenkitlere rağmen, *testimonia* hipotezi Harris sonrası dönemde de İngiliz akademisinde ilgi görmeye devam etmiştir. Her ne kadar Harris'in tezi tamamen kabul görmese de bazı araştırmacılar tarafından alternatif argümanlar ve teoriler ışığında geliştirilmiştir. Örneğin, Harris'in *testimonia* hipotezini başlangıç noktası kabul edip uzun yıllar tek bir *Testimony Kitap*'ı tezi üzerinde çalışmış bir araştırmacı olan Dodd, sonrasında bu hipotezi reddetmiştir. Harris'in tezine alternatif olarak Dodd, İsa'nın hayatındaki temel olaylar örgüsüne delil olarak yorumlanan *testimonia* pasajlarının/metinlerin aslında havariler ve ilk Hıristiyan kilisesinin öğretisi anlamındaki *kerigma* motifi etrafında toplandığını ileri sürer.⁴⁰ Buna göre İncil yazarları Yahudi Kutsal Kitap'ının pasajlarını *kerigmatik* olaylar çerçevesinde alıntılarını yapmışlardır. Sonraki süreçte ise alıntılanan bu metinler önemli olayları ispatlamada birer *şahit-metin* statüsü kazanmıştır.⁴¹ Prensip olarak hayli benzer teoriler öne sürülen ve *testimonia* geleneğinin bir nevi erken dönem Hıristiyan teolojisi için alt yapı oluşturduğu konusunda hem fikir olan Harris ve Dodd, temel olarak bu geleneğin yazılı mı yoksa şifahi mi olduğu hususunda ayrışmaktadır.⁴²

Bir diğer İngiliz araştırmacı Barnabas Lindars, *testimonia* araştırmasını Dodd'un bıraktığı yerden devam ettirmiş ve onun *kerigma* tezini daha detaylı ve sistematik bir argüman şeklinde sunmuştur. Ona göre *testimonia* geleneği her ne kadar *kerigmatik* olaylar örgüsü ile ilgili pasajlardan listeler oluşturmuşsa da bu geleneğin en önemli fonksiyonu yeni oluşan kilisenin var olma süreci ve Yahudilere karşı apolojetik polemiki için çok elzemdir. Bu yaklaşımla, Eski Ahit metinleri ve ilk dönem Hıristiyan *kerigması* arasında çok yakın bir ilişki kuran Lindars'a göre en temel husus İsa'nın dirilmesidir. Tanrı'nın İsa'yı diriltmesi onun beklenen Mesih olduğunun bir delili olmuş ve bu şekilde Mesih müjdeleyen metinlerdeki kehanet de gerçekleşmiş olmaktadır.⁴³ Lindars'a göre Mezmurlar 110/1, "Rab efendime: 'Ben düşmanlarını ayaklarının altına serinceye dek sağımda otur,' diyor" göğe yükselen ve Tanrının sağ eline/ tarafına oturan İsa'nın Mesih olarak rolüne işaret eden en açık *testimonia* pasajlarından biridir. Lindars, İsa Mesih'in tanınması ve anla-

40 Grekçe bir kelime olan "kerigma" (kerygma) kelime anlamı olarak "vaaz etme" (preaching) demektir. Hıristiyan teolojisinde teknik olarak İsa'nın ölümü, gömülmesi, dirilmesi ve göğe yükselmesi gibi tarihi olayları anlatan Havarisel/Apostolik öğretinin vaaz edilmesi anlamına gelmektedir. S. Ferda Tucker, "Kerygma", *Encyclopedia of the Bible and Its Reception Online*, ed. C. Helmer - S. L. McKenzie (Berlin; Boston: De Gruyter, 2017), 136-140.

41 C. H. Dodd, *According to the Scriptures: the sub-structure of New Testament theology* (Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 2006), 11-27; Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 28-29.

42 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 31.

43 Barnabas Lindars, *New Testament Apologetic* (Philadelphia: Westminster Press, 1961); Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 32-33.

şılmasının, ilk dönemdeki yerleşik mesih anlayışının kerigmatik olaylar çerçevesinde yeniden yorumlanması ile gerçekleştiğini savunur. Ona göre, kerigmatik olaylar ve *testimonia* pasajları arasında kurulan hermenötik ilişki kronolojik değil mantıksaldır. Dodd *testimonia* metinleri ve Yeni Ahit kitaplarının genel konteksti arasında bir bağlantı kurarken Lindars *testimonia* pasajları ve Yeni Ahit'te öne çıkan kerigmatik olayların yorumlanması ile bir ilişki olduğunu savunmaktadır.

Testimonia hipotezi araştırmasının buraya kadar bahsi geçen tarihçesi İngiliz akademisinde Lindars sonrası yaklaşık otuz yıl kesintiye uğramış, bunun ardından Martin C. Albl, bu konu hakkında hala güncelliğini koruyan en detaylı çalışmayı yapmıştır. Bir asır boyunca süren araştırmalar sistematik bir şekilde delilleri ile birlikte Albl'nin eserinde incelenmiş ve *testimonia* koleksiyonlarının Yeni Ahit metinlerinin oluşum sürecinden itibaren kullanıldığı somut verilerle ortaya konmuştur.⁴⁴ Albl, ilk Hıristiyanların yekûn halinde bir Yahudi Kutsal Kitap metnine sahip olmadıklarını fakat o dönemde yaygın olan kutsal metin antolojilerinden faydalanmış olabileceklerine dikkat çekmektedir. Albl bu çalışması ile başta Yunanca, Kıptice, Latince ve Süryânîce olmak üzere birçok farklı dildeki Patristik literatürde, Yeni Ahit'ten ve diğer bilinen Hıristiyan eserlerden bağımsız olarak sirkülasyonda olan *testimonia* koleksiyonlarının kullanıldığını örnekleri ile ortaya koymuştur. Albl, bu sonucu bir adım daha ileri taşıyarak Yeni Ahit kitaplarının belirli metinlerinde yazılı ve şifahi mevcut koleksiyonların kullanılmış olduğunu gözlemler. Pavlus'a ait metinlerde, Havari Matta'nın bazı alıntılarında, Elçilerin İşleri'nin belirli pasajlarında Hıristiyan müstensihler tarafından *testimonia* formuna benzer, yorum mahiyetinde metne eklemeler yapıldığını ileri sürmüştür. Albl, kutsal kitap metinlerini delil olarak alıntılamanın klasik retorik teoride önemli bir arka plan oluşturduğunu, Yeni Ahit yazarlarının delil niteliğinde argümanlar sunduğunu, bu argümanlar için ise kutsal metnin şahitliğinin çok büyük bir önem arz ettiğine dikkat çekmiştir.⁴⁵

Testimonia koleksiyonlarının geçirdiği tarihsel süreci inceleyen ve analitik bir yaklaşımla bugüne kadar bu koleksiyonlara dair yazılmış bütün literatürü elden geçiren Albl, Yeni Ahit kitaplarının oluşum döneminde belli bir nüfûza sahip yazılı bir *testimonia* geleneğinin (*testimonia tradition*) varlığını savunmaktadır. Buna göre Kitâb-ı Mukaddes'in İsâ Mesih'e dair rivayetlerinin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklayan hem şifahi hem de yazılı olarak hâlihazırda mevcut olan gelenek Hz. İsâ'nın ölümünü takip eden ilk dönemde beraber

44 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 1-69. Kitabın birinci bölümünü oluşturan bu sayfalarda Albl, *testimonia hipotezinin* literatür odaklı bir tarihçesini bütün kaynakları ile birlikte sunmaktadır.

45 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 95.

aktarılmıştır. Söz konusu *testimonia* koleksiyonlarının ileri derece sofistike olduğu, Yunanca, İbrânîce ve Ârâmîce olmak üzere birçok farklı geleneğin okunmasına ve yorumlanmasına işaret ettiği, kutsal metinlere dair derin bir bilgiye sahip olunduğunu gösterdiği ve bu metinlerin yorumlanması ve tasahih edilmesi gibi konularda ilk dönem Hıristiyanlarının eğitildiğini ortaya koyduğunu iddia eder. Retorik gücü yüksek *testimonia* koleksiyonlarının kullanım alanı ciddi bir çeşitlilik göstermiştir. Hem nübüvvete dair hem de beklenen Mesih'e dair kehanetlerden, Hıristiyanların itikâdî inançları, polemik argümanlarını savunmada kanıt olarak kullanmasına kadar geniş bir yelpazede o dönemin Hıristiyanları için pragmatik bir hermenötik fonksiyon sağlamıştır.⁴⁶

Albl'nin eseri ile *testimonia* geleneğinin gerçekliğine ve fonksiyonuna dair bugüne kadar yapılmış olan bir asırdan fazla bir süredir devam edegelen bu araştırma ciddi bir mesafe kat etmiştir. *Testimonium/testimonia* kelimelerinin bu araştırma sahasındaki yerini, sınırları belirlenmiş ve bu kelimelere teknik anlamlar yüklenmiştir. Bununla birlikte, araştırma konusu ve ona bağlı teknik ifadeler ciddi oranda bir netlik kazanmıştır. Albl, Kitâb-ı Mukaddes'ten iktibas edilen metin koleksiyonları (*extract collections*) ile *testimonia* koleksiyonlarının (*testimonia collections*) arasında bir ayrımın gerekli oluşuna dikkat çekmiş ve ilkinin genel itibariyle ilk dönemde Hıristiyanlar arasında sirkülasyonda olan koleksiyonlar ikincisini ise delil niteliğinde kullanılan kutsal kitap pasajlarından oluşan koleksiyonlar olduğunu iddia etmiştir. Bu ayrıma göre, "*testimonia*" kelimesi bir gerçeğin kanıtı anlamında kullanılmış, Kitâb-ı Mukaddes pasajlarının otoritesi Hıristiyan inançlarını, iddialarını ve argümanlarını desteklemek amacıyla alıntılanmış ve yorumlanmıştır. Buna göre *testimonia* olarak alıntılanmış pasajlar lafız ve mana itibariyle gayet sarhihtir ve ekstra bir beyana ihtiyaç bırakmamaktadır. Bu şekildeki bir epistemolojik yaklaşımla Yahudi kutsal metinlerini yorumlayan Hıristiyanlar, *şahit-metin* statüsündeki pasajların İsa'nın hayatının önemli olaylarının aslında kutsal kitapta bahsi geçen olaylar örgüsüne ve modeline uyum sağladığının da kanıtı olarak yorumlamıştır. Buna göre ise *şahit-metin* yani *testimonia* olarak kabul edilen metinler arka plandan bağımsız olarak yorumlanmamalı ve her zaman daha geniş bir metnin parçası olduğu unutulmamalıdır.⁴⁷

Testimonia araştırmasına dair zikredeceğimiz son çalışma Falcetta'nin doktora tezidir. Spesifik olarak, Harris'in tek bir *Testimonia Kitap'ı* hipotezini incelemiştir.⁴⁸ Bu araştırma bahsi geçen diğer çalışmalara kıyasla yüzeysel olup

46 Albl, *And Scripture Cannot Be Broken*, 286-290.

47 Falcetta, *Testimonies*, 51-53.

48 Falcetta, *Testimonies*. Basılmamış doktora tezi sonrasında Falcetta bir de özet mahiyetinde kaleme aldığı ve daha önce de alıntılanan makalesi için bk. 'The Testimony Research of James Rendel Harris'.

en temel iddiası Harris'in hipotezini sistematik bir şekilde analiz ediyor olmasıdır. Buna göre Harris söz konusu *testimonia* listelerinin, kaynak olarak kullanılan münferit bir *testimonia* kitabından alıntılandığını iddia ederken Albl bu koleksiyonların kaynağına değil fonksiyonuna odaklanmaktadır. Bu yaklaşımla, Albl'nin görmek istediği bu alıntıların delil veya kanıt statüsünde kullanılıp kullanılmadığıdır. Falcetta ise burada *testimonia* çalışmasına dair önemli bir boşluk oluştuğunu çünkü delil statüsünde kullanılan bir metnin herhangi bir formda olmasının ve herhangi bir kaynaktan geliyor olmasının bu metinlerin delilliğine bir etkisi olmadığını savunur. Falcetta'ya göre, bir alıntı sadece fonksiyonu dikkate alınarak değerlendirildiğinde kaynağının veya hangi aracı bir kaynaktan alıntılandığının belirlenmesi çok da mümkün olmamaktadır. *Testimonia* metinlerinin fonksiyonundan ziyade kaynağına odaklanan Falcetta, Yeni Ahit metinleri ve Patristik dönem kilise babalarının eserleri incelendiğinde küçük risaleler formunda koleksiyonlar olduğunu iddia etmektedir. Bu metin koleksiyonları o zamanın varlık gösteren farklı Hıristiyan ekolleri veya okullarının itikâdî pozisyonuna göre oluşmuş ve belli bir otoriteye sahip olan kaynaklardır.⁴⁹

Falcetta'nın *testimonia* araştırmasına katkısı ilk dönem Hıristiyanlar ve sonraki nesil için bu koleksiyonların nasıl bir hermönetik işlevi olduğuna çok kısa bile olsa dikkat çekmesi olarak değerlendirilebilir. Falcetta'ya göre Hıristiyanlar ilk asırdan itibaren belirli bir teolojik nizamla göre ellerindeki metinleri düzenleme ve bunları muhafaza etme ihtiyacı hissetmiştir.⁵⁰ Hıristiyan katiplerce ortaya konan ilk Hıristiyan Kutsal Kitap yorumu İsa'nın hayatı ve öğretisi üzerinedir. Yahudi kutsal kitabı bu ilk dönem Hıristiyan katiplerine içinden geçmekte oldukları tecrübenin mahiyetini anlama fırsatı verirken aynı zamanda bunu izah ve vaaz etme imkânı da sağlamıştır.⁵¹ Kitâb-ı Mukaddes'i yeni bir şekilde yorumlamaları ilk Hıristiyanları Yahudilerden ayıran en önemli faktör olmuş, ilk yüzyılda Hıristiyanlar daha önce olmadığı şekilde Yahudi kutsal metinleri kristolojik bir yaklaşımla okumuşlar ve bu prensibi göz önüne alarak yorumlamışlardır.⁵²

5. Doğu-Arap Hıristiyanlığına Dair Literatürde *Testimonia* Hipotezi

Buraya kadar anlatıldığı üzere, Batı literatüründeki mevcut çalışmalarda, metin koleksiyonlarının- bu koleksiyonların mahiyeti ve fonksiyonu hakkında bir görüş birliği olmasa da- şifahi veya yazılı bir gelenek olarak var olduğunu ve sonraki nesillere aktarıldığını iddia edilmiştir. *Testimonia* araştırmasının en önemli katkısı ilk dönem Hıristiyan metinlerinin mahiyetine ve nasıl anlaşılıp

49 Falcetta, *Testimonies*, 54-55.

50 Falcetta, *Testimonies*, 141.

51 Falcetta, *Testimonies*, 163.

52 Falcetta, *Testimonies*, 206-207.

yorumlandığına dair yeni bir bakış açısı sunmasıdır. Buna göre koleksiyonların varlığı dönemin Hıristiyanları arasında Yunanca, İbrânîce ve Ârâmîce olmak üzere birçok farklı geleneğin nasıl anlaşıldığına işaret etmiştir. Mevcut ekollere göre değişiklik gösteriyorsa da Hıristiyanlar ilk dönemden itibaren inananları itikâdî eğitime (*catechetical teaching*) tabi tutmuşlar ve Kutsal Kitap bu eğitimin odak noktası olmuştur. Hıristiyanların, kutsal metinleri inançları doğrultusunda tashih etmeleri ve Kitâb-ı Mukaddes'ten bağımsız olarak kullanılacak listeler olarak derlemeleri Kutsal Kitap'a ciddi bir vukufiyetleri olduğunu gösterir. Bununla birlikte, dönemin kutsal kitap algısına dair ortaya çıkan hususlardan biri de Yahudi ve Hıristiyan kutsal kitapları ve yorum geleneğindeki sürekliliktir. Yapılan çalışmalarda da zikredildiği gibi o dönemdeki yerleşik Yahudi yorum geleneği ve ilk Hıristiyanların sosyal şartları bu *testimonia* metinlerinin mahiyetini ve yorumlanmasını etkilemiştir. Dolaylı olarak ise oluşum sürecindeki Hıristiyanlığın kutsal metin anlayışına ve teolojisine ciddi bir oranda nüfuz etmiştir. Bu etkileşim takip eden yüzyıllarda da devam etmiş, özellikle Patristik dönem Hıristiyan yazarları *testimonia* koleksiyonlarının üslup, metot ve metaforlarını eserlerinde kullanmaya devam etmiştir.⁵³

Bu sürekliliğin izleri Doğu-Arap Hıristiyanları arasında da görülmektedir.⁵⁴ Arapçanın Doğu Hıristiyan toplulukları için ibadet dili olması ile Ârâmîce ve Süryânîce metinlerden Arapçaya tercüme edilen *testimonia* listeleri Arap Hıristiyanlar tarafından da kullanılmıştır.⁵⁵ Fakat bu listelerin Arap Hıristiyanlara nasıl ulaştığı ve nasıl bir tercüme sürecinden geçtiği henüz açıklığa kavuşmamış olup, müstakil araştırma(lar) gerektirmektedir. Müslümanlara karşı apolojetik reddiye formunda kaleme alınan eserlerde Arap Hıristiyan yazarların *testimonia metinlerini* alıntıldığını ve kullandığı gözlenmiştir. Bu yazarlardan Doğu Kilisesi Patriği Timothy I (ö. 823), Halife Mehdi (ö. 785) ile olan polemğinde Yeşeya 7/14 ("Kız bir çocuk doğuracak; adı İmmanuel olacak") ve Daniel 7/13-14 ("Ona egemenlik ve krallık verildi") gibi *testimonia* koleksiyonlarında da bulunan metinleri İsâ'nın Mesihliğinin ve

53 Martin C. Albl, *Pseudo-Gregory of Nyssa: Testimonies against the Jews* (Leiden: Brill, 2004). Bu eser Kapadokyalı kilise babalarından Gregory of Nyssa'ya (ö. 394) atfedilen ve *testimonia* literatürüne ait bir çalışmanın tahkiki ve tercümesidir.

54 "Doğu-Arap Hıristiyanlığı" ifadesi ile İslâmî fetihler sonrasında Müslüman topluluklar arasında azınlık olarak yaşayan ve Arapçayı önce sosyal dil sonrasında ise ibadet dili olarak da benimseyen Nestürîler, Yakûbîler, ve Melkâiler gibi Doğu Hıristiyan topluluklarının üyeleri kastedilmiştir.

55 Arapçanın Doğu Hıristiyan topluluklarına nasıl aktırıldığına dair bk. Dimitri Gutas, *Greek thought, Arabic culture the Graeco-Arabic translation movement in Baghdad and early 'Abbâsîd society (2nd-4th/8th-10th centuries)* (London: New York: Routledge, 1998). Eserin Türkçe tercümesi için bk. Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce, Arapça Kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumunu*, çev. Lütfü Şimşek (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003).

ilahlığının kitâbî delilleri olarak alıntılanmıştır.⁵⁶ Yine anonim bir Hıristiyan tarafından kaleme alınan *Tanrı'nın Üçlü-Bir Doğası Üzerine* (750-800) (*fit-Teslîs Allah'ul vâhid*) başlıklı Arapça reddiyede Daniel 2/34-35 (Kral Nebukadnesar'ın Rüyası) ve Zekeriya 9.9 (Eşek üstünde gelecek bir kralın müjdenmesi) gibi *testimonia* pasajları İsa'nın müjdenmesinin delilleri olarak kullanılmıştır. Özellikle bu reddiyenin ikinci kısmında kullanılan ve İsa'yı müjdeleyen metinlerin doğrudan bir *testimonia* listesinden nakledildiği iddia edilmiştir.⁵⁷ Bu eserler gibi Arap Hıristiyan kelim alimleri tarafından yazılmış reddiyeler müstakil çalışmalara konu olmuş ise de *testimonia* araştırması kapsamında spesifik bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Harris'in *Tanrı'nın Üçlü-Bir Doğası Üzerine* isimli reddiyeye dair küçük çaplı bir araştırması istisna olmakla birlikte, Hıristiyanlar arasında devam edegelen bu *testimonia* geleneğinin nasıl bir süreklilik arz ettiği ve nasıl bir hermenötik evrimden geçmiş olabileceği değerlendirmeye konu olmamıştır.⁵⁸

Günümüzde Arap Hıristiyanlarının *testimonia* koleksiyonlarına vukufunu inceleyen tek bir müstakil araştırma mevcuttur.⁵⁹ Bertaina bu çalışmada, *testimonia* geleneğindeki sürekliliği doğrulamakta ve Arap Hıristiyanların da bu koleksiyonları kullandığını belirli örnek metinler üzerinden tespit etmektedir. Fakat bu koleksiyonların Arapçayı ibadet ve kutsal kitap dili olarak kabul

56 David Bertaina, "The Development of Testimony Collections in Early Christian Apologetics with Islam", *The Bible in Arab Christianity*, ed. David Thomas (Leiden: Brill, 2007), 151–173. Arapça metnin uzun versiyonu için bk. Hans Putman, *L'église et l'islam sous Timothée I (780-823): étude sur l'église nestorienne au temps des premiers 'Abbâsides: avec nouvelle édition et traduction du Dialogue entre Timothée et al-Mahdi* (Beyrouth: Dar el-Machreq éditeurs, 1975). Aynı reddiyenin Arapça-İngilizce tercümesi için bk. Clint Hackenbourg, *An Arabic-to-English Translation of the Religious Debate between the Nestorian Patriarch Timothy I and the 'Abbâsîd Caliph al-Mahdî* (United States: The Ohio State University, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

57 Bertaina, "The Development of Testimony Collections in Early Christian Apologetics with Islam", 162-167. Reddiyenin ilk edisyonlardan ve tercümelerinden biri olan eser için bk. Margaret Dunlop Gibson, *An arabic version of the Acts of the apostles and the seven catholic epistles from an eighth or ninth century ms. in the convent of St. Catharine on mount Sinai. with a Treatise on the triune nature of god with translation, from the same codex* (London; Cambridge: C.J. Clay; University press, 1899). S. Khalil Samir, 'The Earliest Arab Apology for Christianity (c. 750)', *Christian Arabic Apologetics during the Abbasid Period (750-1258)*, ed. S. Khalil Samir - J. S. Nielsen (Leiden: Brill, 1994), 57–114.

58 Harris, *Testimonies I*, 39-51. Harris 9. yüzyıl ait Arapça bir Hıristiyan reddiyesini incelemiş ve burada Müslümanlara karşı kullanılan *testimonia* metinlerinin Süryanice veya Yunanca *testimonia* listelerinden direkt olarak veya bunların tercümelerinden alıntılanmış olduğunu iddia etmektedir. *Testimonia* metinlerinin yorum ve kullanıldığı amaç itibarıyla ise neredeyse ilk Hıristiyanların Yahudilere karşı kullandığı bağlamdan hiçbir farklılık arz etmediğine de dikkat çekmektedir. Falcetta, *Testimonies*, 215. Harris'in anonim Hıristiyan reddiyesi hakkındaki makalesi için bk. J. Rendel Harris, 'A Tract on the Triune Nature of God', *The American Journal of Theology* 5/1 (1901), 75–86.

59 Bertaina, "The Development of Testimony Collections in Early Christian Apologetics with Islam", 151–173.

eden Hıristiyan topluluklarına nasıl aktarıldığı sorusu hala cevap beklemektedir. Müstakil bir araştırmayı hak eden bir diğer husus ise *testimonia* koleksiyonlarının Arap Hıristiyanlarının elinde nasıl bir değişikliğe maruz kaldığıdır. Bertaina bu soruya zikri geçen çalışmasında kısmen cevap vermiş ve Arapçayı din dili kabul etme ve Müslümanlarla muhatap olma hasebiyle Hıristiyanlığın teolojik terimleri ve terminolojisinin ciddi bir değişim sürecinden geçtiğini ifade etmiştir. Buna göre her ne kadar Hıristiyan *testimonia* geleneğinde ilk yüzyıldan beri devam eden bir süreklilik olsa da metinlerin kullanımını ve yorumu tercüme sonrasında farklılık göstermiştir. Bu konuda daha fazla mülahaza yapabilmek detaylı ve geniş çaplı araştırmaları gerektirmektedir.

Sonuç

Buraya kadar izâh edildiği üzere *testimonia* hipotezi 19. yüzyıl Kitâb-ı Mukaddes araştırmacıları arasında küçük bir şüphe ile başlamış, günümüzde ise tamamı olmasa da hipotezin temelini ciddi bir oranda doğru olduğu somut örneklerle gösterilmiştir. Hipotezin temel argümanı olan tek bir *Testimonia Kitap'ının* İncillerden önce var olduğu iddiası Harris'ten sonra devam ettirilmiş olmasa da bu çalışmada zikredilen araştırmacıların çoğu İncillerin yazımından önce Hıristiyanlarca derlenmiş metin listelerinin (*scriptural collections*) varlığını kabul etmiştir. İlk Hıristiyanların genel bir amaçla kutsal metin alıntılarında oluşan listeleri derlediği ve adeta Kutsal Kitap statüsünde kabul ettiği açıklanmıştır. Listelerin mahiyetine dair en temel ayırım bu koleksiyonların bilinçli bir şekilde sadece *testimonia* pasajlarını kapsayacak şekilde derlenip derlenmediğidir. Müstakil bir tür (*genre*) olarak varlığı ispatlanmış olmasa da hermenötik fonksiyonları itibariyle *testimonia* pasajları birçok temel Hıristiyan metinlerinde varlık göstermeye devam etmiştir.

Testimonia metinlerinin mevzubahis hermenötik fonksiyonu ve sürekliliğine dair zikredilmesi gereken fakat şu ana kadar hem yabancı hem de Türkçe literatürde değinilmemiş önemli bir nokta da *testimonia* koleksiyonları ile *delâil-ül nübüvve* literatürü arasındaki içerik, metot ve yorum itibariyle var olan benzerliklerdir. Özellikle, Arap Hıristiyan kelamcılarının apolojetik-polemik olarak yazdığı eserlere cevap mahiyetinde Müslüman kelâm âlimleri tarafından kaleme alınan reddiyelerde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delili olarak Kitâb-ı Mukaddes metinleri kullanılmıştır. Bunlar arasında hem Arap Hıristiyanlar hem de Müslüman alimler tarafından alıntılanmış olan Yeşaya 9/6 "Çünkü bize bir çocuk doğacak, bize bir oğul verilecek. Yönetim onun omuzlarında olacak" gibi pasajlar hem de Hıristiyan *testimonia* geleneğinde bulunmayan ama Müslümanlar tarafından Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil olarak kullanılan Yasa'nın Tekrarı 33/2, "(Musa) Şöyle dedi: 'Rab Sina Dağı'ndan geldi, Halkına Seir'den doğdu ve Paran dağından

parladı" gibi pasajlar örnek *testimonia* metinleri arasındadır. Sayı itibarıyla çok olmamakla birlikte, özellikle bazı metinlerin hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından aynı yorumla ve aynı anahtar sayılabilecek ifadelere vurgu yapılarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Daha dikkat çekici olanı ise bu metinler arasında bazı pasajların Hıristiyanlık öncesi Yahudi çevrelerde de gelmesi beklenen Mesîh'e işaret ettiği düşünülerek aynı şekilde yorumlanıyor olmasıdır. Her üç İbrahimî din arasında ortak olarak kullanılan bu metinlerin hususiyetle *testimonia* koleksiyonları bağlamında nasıl bir tarihsel hermenötik süreçten geçtiği sorusu şüphesiz müstakil bir çalışmayı hak etmektedir. Bu sorunun cevabına dair Batı literatüründe herhangi bir araştırma olmaması konuyu daha cazip kılmaktadır. Bu husus aslında bu çalışmanın ilk sorusu olmuş lakin literatürdeki mevzubahis potansiyel, başlangıç noktası olarak kabul edildiğinde muhtemel bir araştırma öncelikli olarak *testimonia* koleksiyonlarını, hipotezini ve buna dair bugüne kadar Batı'da yapılmış araştırmaların tanıtımını ve sunumunu gerekli kılmıştır. Bu makalede, yukarıda dikkat çekilen araştırma sorularını konu edinecek çalışmalar için zemin hazırlanması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına göre Tevrat: Mahiyeti, Tahrifi ve Yahudi Hayatındaki Yeri*. Ankara: Seba Yayınları, 1997.
- Albl, Martin C. *And Scripture Cannot Be Broken: The Form and Function of the Early Christian Testimonia Collections*. Leiden: Brill, 1999.
- Albl, Martin C. *Pseudo-Gregory of Nyssa: Testimonies against the Jews*. Leiden: Brill, 2004.
- Bertaina, David. "The Development of Testimony Collections in Early Christian Apologetics With Islam". *The Bible in Arab Christianity*. Ed. David Thomas. 151–173. Leiden: Brill, 2007.
- Bindely, T. Herbert. 'Papias and the Matthean Oracles'. *Church Quarterly Review* 84 (1917), 31–43.
- Burkitt, F. Crawford. *The Gospel History and Its Transmission*. Edinburgh: T.&T. Clark, 1906.
- Credner, Karl August. *Beiträge zur Einleitung in die biblischen Schriften*. Halle: Buchhandlung des Waisenhauses, 1838.
- Dodd, C. H. *According to the Scriptures: The Sub-Structure of New Testament Theology*. Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 2006.
- Döpke, Johann Christian Karl. *Hermeneutik der neutestamentlichen Schriftsteller*. Leipzig: Vogel, 1829.
- Duygu, Zafer. *İnciller Güvenilir Metinler Midir? Metodolojik ve Karşılaştırmalı Analizler*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2020.
- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller: Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019.
- Ehrman, Bart D. *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

- Ehrman, Bart D. *The Apostolic Fathers*. 1–2 Cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Ehrman, Bart D. - Metzger, Bruce M. *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*. Fourth. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Eusebius Pamphili. *The Fathers of the Church: A New Translation: Eusebius Pamphili, Ecclesiastical History, Books 1-5*. ev. Roy J. Defarrari. Washington: The Catholic University of America Press, 1953.
- Falcetta, Alessandro. *Testimonies: The Theory of James Rendel Harris in The Light of Subsequent Research*. Birleşik Krallık: University of Birmingham, Doktora Tezi, 2000.
- Falcetta, Alessandro. ‘The Testimony Research of James Rendel Harris’. *Novum testamentum* 45/3 (2003): 280–299.
- Fitzmyer, Joseph A. ‘The Use of Explicit Old Testament Quotations in Qumran Literature and in the New Testament’. *New Testament Studies* 7/4 (July 1961): 297–333.
- Gibson, Margaret Dunlop. *An Arabic Version of the Acts of the Apostles and the Seven Catholic Epistles from an Eighth or Ninth Century Ms. in the Convent of St. Catharine on Mount Sinai. with a Treatise on the Triune Nature of God with Translation, from the Same Codex*. London; Cambridge: C.J. Clay; University Press, 1899.
- Gutas, Dimitri. *Greek Thought, Arabic Culture the Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early ‘Abbāsīd Society (2nd-4th/8th-10th Centuries)*. London; New York: Routledge, 1998.
- Hackenburg, Clint. *An Arabic-to-English Translation of the Religious Debate between the Nestorian Patriarch Timothy I and the ‘Abbāsīd Caliph al-Mahdī*. The United States: The Ohio State University, Yksek Lisans Tezi, 2009.
- Harman, mer Faruk. *Metin, Muhteva ve Kaynak Aısından Yahudi Kutsal Kitapları*. Yayınlanmamış Doentlik alışması. İstanbul, 1988.
- Harnack, Adolf von. Review of Hatch, *Essays in Biblical Greek*, TLZ 15 (1890), 300.
- Harris, J. Rendel. ‘A Tract on the Triune Nature of God’. *The American Journal of Theology* 5/1 (1901), 75–86.
- Harris, James Rendel. *Testimonies I*. Cambridge: Cambridge University Press, 1916.
- Harris, James Rendel. *Testimonies II*. Cambridge: Cambridge University Press, 1920.
- Hatch, Edwin. *Essays in Biblical Greek*. Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers, 2004.
- Karrer, Martin - Schmid, Ulrich. ‘Old Testament Quotations in the New Testament and the Textual History of the Bible-The Wuppertal Research Project’. In *Von Der Septuaginta Zum Neuen Testament: Textgeschichtliche Errterungen*. 155–196. Germany: De Gruyter, 2010.
- Kraft, Robert A. ‘Barnabas’ Isaiah Text and the “Testimony Book” Hypothesis’. *Journal of Biblical Literature* 79/4 (1960), 336–350.
- Kuzgun, şaban. *Drt İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları, elişkileri*. Ankara: Ertem Matbaa Ltd. şti., 1996.
- Lake, Kirsopp, trans. *The Apostolic Fathers*. 1 Volume. London: Heinemann, 1912.
- Lindars, Barnabas. *New Testament Apologetic*. Philadelphia: Westminster Press, 1961.
- Michel, Otto. *Paulus und seine Bibel*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972.
- Prigent, Pierre. *Les testimonia dans le christianisme primitif l’Epître de Barnabé I-XVI et ses sources*. Paris: J. Gabalda, 1961.

- Putman, Hans. *L'église et l'islam sous Timothée I (780-823): étude sur l'église nestorienne au temps des premiers 'Abbāsides: avec nouvelle édition et traduction du Dialogue entre Timothée et al-Mahdi*. Beyrouth: Dar el-Machreq éditeurs, 1975.
- Samir, S. Khalil. 'The Earliest Arab Apology for Christianity (c. 750)'. In *Christian Arabic Apologetics during the Abbasid Period (750-1258)*. Ed. S. Khalil Samir - J. S. Nielsen. 57–114. Leiden: Brill, 1994.
- Skarsaune, Oskar. *The Proof from Prophecy: A Study in Justin Martyr's Proof-Text Tradition: Text-Type, Provenance, Theological Profile*. Leiden: Brill, 1987.
- Soulen, Richard N. - Soulen, R. Kendall. *Handbook of Biblical Criticism*. Westminster John Knox Press, 2001.
- Stanton, Vincent Henry. *The Gospels as Historical Documents: The Synoptic Gospels*. Cambridge: Cambridge University Press, 1906-1920.
- Tucker, S. Ferda. 'Kerygma'. *Encyclopedia of the Bible and Its Reception Online*. Ed. C. Helmer - S. L. McKenzie. 15/136–140. Berlin; Boston: De Gruyter, 2017. *Encyclopedia of the Bible Online*.
- Yetim, Merve. *Kutsal Kitap Eleştirisi: Julius Wellhausen Örneği*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.
- Weizsäcker, Carl. *Das apostolische Zeitalter der christlichen Kirche*. Freiburg i.B: Mohr-Siebeck, 1886.
- Wrede, William. *Untersuchungen zum ersten Klemensbriefe*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1891.

***Testimonia* Collections as the Bible's Testimonial Texts: An Introduction and Survey**

(Extended Abstract)

Biblical Criticism studies analyse the authorship and originality of Biblical texts. Since the early nineteenth century, biblical studies have focused on the textual relationship between Jewish and Christianity sacred books, especially on the quotations from the Old Testament that are also cited in the New Testament. Therefore, the initial focus of *testimonia* researchers was on the continuity between these two sacred texts. One of the interesting conclusions was the *testimonia* hypothesis. According to this hypothesis, early Christians composed lists out of Old Testament quotations in the form of collections and regarded these quotations as proof-texts for their arguments and beliefs especially when defending the new religion against Jews. This paper aims to introduce *testimonia* research into related Turkish literature. Although *testimonia* research has been going on over a century in Western biblical studies, the *testimonia* collections and hypothesis has not been studied in Turkey. Therefore, this study hopes to contribute to the related field and provide ground for future studies.

The initial thought regarding *testimonia* collections was a research-motivated doubt yet it sparked the *testimonia* hypothesis originally proposed by German biblical scholars. German researchers argued that scriptural lists were composed of selected passages from the Old Testament and circulated among Christians independently of Biblical books. Although there was no consensus among researchers regarding the nature of these lists, they often were imagined as collections of biblical passages providing source material for early Christians.

Following German researchers' hypothesis, British scholars also showed interest in *testimonia* collections and proposed alternative theories. For instance, a group of scholars, including Edwin Hatch argued that the tradition of composing lists out of Old Testament quotations already existed among Jewish believers in pre-Christian times. According to this theory, Christians maintained this tradition with the purposes of catechetical teaching, use of proof-texts in Jewish polemics, and liturgical prayers, and they composed their lists of quotations. Another group of researchers heavily criticised this theory and denied the Jewish background of Christian *testimonia* tradition. These researchers argued that *testimonia* collections were shaped in different Christian school settings and traditions such as Alexandria and Antioch that actively provided teaching in different regions.

In the first phase of *testimonia* research, the focus was to verify the existence of *testimonia* list in the first centuries of Christianity and the function of these

lists was not prioritised. In the second phase, however, the fundamental question was to determine whether the biblical passages were used as simple quotations or *testimonia* which is regarded as almost forensic proofs to verify an argument or belief. A group of biblical scholars considered the quotations general proof-texts functioning as supporting evidence. The other scholars, however, attributed a specific meaning to the word *testimonia* and argued that these quotations were used as textual evidence of truth. While the first group titled the list of proof-texts "scriptural collections" the second group called the lists "*testimonia* collections" underlining the specific function and independent nature of these lists.

One of the leading *testimonia* researcher J. H. Rendel systematically investigated previous theories and arguments about these collections and argued that early Christians composed the lists of Old testament quotations especially to produce a source material for theological polemical against Jews. For Harris, these lists are one of the earliest examples of Christian sacred literature. Although Harris extensively studied and used subsequent literature on *testimonia* he continued independently his research and proposed an alternative theory. He distinguished himself from other researches by claiming that there was a single *testimonia* book which Harris argued it to be the source of *testimonia* passages used in later writings. Following the earlier theories, Harris claimed that Matthew composed the first *testimonia* list that was circulated with his name in the form of a book. He based this argument on the reference of Papias by interpreting the word "oracles" as the *testimonia* texts announcing the important events of Jesus' life. Harris maintained that the Testimony Book was a list composed of Old Testament quotations along with editorial comments and interpolations. Harris claimed that the sings of the Testimony Book can be observed in early Greek, Latin, and Syriac sources. Although Harris' *testimonia* hypothesis about one single *Testimonia* Book sparked an interest among biblical scholars of his time, it was highly criticised by others arguing that the hypothesis, argument, and evidence were considered weak. Although the *testimonia* researchers accepted that early Christians used the Old Testament quotations, sometimes focusing only on one word, in form of a list and combined different biblical passages as one single text, the thesis arguing for one single *Testimonia* Book was not considered acceptable.

Testimonia research continued to attract attention in British academia after Harris. British Biblical scholar C. H. Dodd, for instance, argues that *testimonia* passages were mainly used and interpreted around the kerygmatic events of Jesus' life. He notes that these passages later gained a 'testimonia status' proving the truthfulness of the kerygmatic events against non-Christians. Another British scholar B. Lindars proposed alternative theory arguing a closer relationship between early Christian perception of kerygma and *testimonia* passages. He maintained that the resurrection of Jesus is the central kerygmatic

event proving the veracity of Jesus as the Messiah and fulfilled the messianic prophecies as mentioned in the Old Testament. After Lindars' research, Martin C. Albl conducted the most recent work on *testimonia* and argued that scriptural collections in the form of lists used by early Christians since the first century. Albl's most important contribution to the *testimonia* research is the introduction of the difference between extract collections and *testimonia* collections. While the first collection consists of the passages extracted from the Old Testament and used for more general purposes and the second list is the collections contain specifically *testimonia* passages used as proof-texts.

Testimonia studies have not reached a decisive conclusion on the nature of these collections yet it has been widely accepted that there were scriptural collections used by early Christians and circulated independently of Biblical books. One of the interesting aspects of *testimonia* research is the continuity of *testimonia* tradition lasted throughout the centuries. It has been noted that *testimonia* passages were also used in Patristic writings and the polemical works written by Arab Christian polemicists. Moreover, the continuation of *testimonia* tradition may also be detected in Muslim writings. Muslim authors searched the Bible to find textual evidence for the annunciation of Muhammad's prophecy and compiled their lists of Muslim *testimonia* passages which contain the same *testimonia* texts used by Christians in the favour of Jesus' proclamation by earlier prophets. More interestingly, some of these *testimonia* passages were used and interpreted by Jews as the prophecies of the coming Messiah. The *testimonia* passages that are commonly used by Jews, Christians, and Muslims certainly deserve more thorough research to understand the nature of the continuation of *testimonia* tradition and the interreligious hermeneutical function of these collections. This paper has aimed to provide a background on *testimonia* research for future studies which might seek answers to these questions.